

Jahyllkydan peýda gazanýar

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 25 января, 2025

Jahyllkydan peýda gazanýar JAHYLLYKDAN PEÝDA GAZANÝAR

Berk kesgitlenen çäklerimiz bar, şoň üçinem göwnejaý pikir çekişmelerini gurnap bilemezok. Islendik mesele şahsylaşdyrylýar. Boş gepleriň köplüğinden ýaňa dogryny gözden ýitirýärис.

Meselem:

- Eýranda başýapynjany açmak protestleri bar;
- Türkiýede başýapynjasyna kanuny kepilllik getirme tagallasy bar.

Şeýle-de Erdogan mälîm etdi:

«Medeniýet we turizm ministrliginiň ýanynda Alawy-bekdaşy medeniýet we jemöyi müdirligini gurýarys. Jemöýleriniň çykajylary we abadanlaşdyryş meýilnamalaryndaky ähli bökdencilikler aradan aýrylar».

Şu üç mesele biri-birinden aýry ýaly bolup görünse-de, aslynda birmeňzeş düýp sebäpden gelip çykýar: Din.

Näme diýjek bolýanymy käbir kesgitemeleri berip, düşündirmäge synanşaýyn:

Türkiýaniň we Eýranyň modernleşme (döwrebaplaşma) tagallalary boýunça ýazýanlar muny hökman Atatürk hem-de Ryza Pehlewiniň eden işlerini deňesdirmek arkaly ýazýar. Munuň özi bärden gaýdýar, iki ýurduň döwlet-din gatnaşygyny şu döwre gysyp goýaýmak ýalňyş. Özem şu ýalňyşlygy konserwatiwler we syýasy yslamçylar has köp goýberýär. Eýsem:

Osmanlydan Türkiýe respublikasyna üýtgewsizligine miras galan bir zat bar: Döwlet dini ulgamy elmydama gözegçilik astynda saklady.

Mysal üçin, şeýhulyslamlygyň wagtyň geçmegin bilen özgermegi

muňa güßä geçýär. Şeýhulyslamlyk ilkibaşdaky gowşak edaralygyndan, döwlet merkezleşdikçe kuwwatly edara öwrüldi. Şeýlelikde dini ulgamyň özygtyýarlylygy azaldy. Şeýhulyslamlyk Mahmyt II-niň geçirilen reformalary ýaly her bir işde beren fetwalary bilen döwletiň ýanynda durdy.

Döwletiň dini ulgamyna gözegçilik güýçlendigiçe Baby-Meşihat we Mejlisi-Meşaýyh guruldy. Meselem, şu edaralar arkaly döwlet tekgeleri düzgünleşdirdi, kethudalaryny-da özi belledi.

Hawa, Osmanlynnyň döwlet tradisiýasy gönüden-göni Türkiýe respublikasyna miras galdy. Şonuň üçin ABŞ-daky ýa-da Fransiýadaky ýaly dini ulgam dolulygyna döwlet işinden gyra zyñylmady. Munuň özi döwletiň merkezinde bolan dini ulgam garaýsydy...

Atatürküň edişem şudy.

Aslyna garanda, Mahmyt II-niň ýa-da Abdylhamyt II-niň edişem şunuň ýalydy.

Respublikan režim bilen aslynda diňe edaralaryň ady we daşky formasy üýtedi. Dini işler ministrligi dini ulgamy dolulygyna diýen ýaly eline aldy. Şeýh Sait gozgalaň boldy welin, döwlet gözegçilik edip bilmédik tekgelerini we zawiýelerini ýapdy. Mundan beýlæk Dini işler ministrliginden başga hiç bir alternatiw toparlanmanyň işine rugsat berlenokdy.

Türk döwleti dini guramalary öz garamagyna aldy, Eýran sefewilerden soň gajarlaryň döwründe we ondan soňky döwürlerde dini guramalara köplenç özygtyýarlylyk berdi. Şa Pehlewi hukuk, bilim ulgamlarynda durmuşa geçirilen işleri bilen dini ulgamy gözegçilik astyna almaga synanşanam bolsa, munuň hötdesinden gelibilmeli.

1979-njy ýylda gurlan teokratik döwlet bolsa din adamlaryny «synpa» öwürdi. Din adamlaryndan düzülen we Ymam Mätiniň ýerine işlemeli edilen «Welaýaty-Fakyh» diňe syýasaty däl, dini ulgamyň üstünde-de gözegçiliği ýola goýdy. «Jumga ymamlary» we başgalar döwlet apparatyna alyndy. Eli «ýaragly» Rewolýusion öňbaşçylygyň absolvut hökmürowanlygy dini ulgamyň özygtyýarlylygynyň soňuna nokat goýdy.

Jemlär bolsam:

- 1). Eýran hazır dini ulgamyň döwletleşmeginiň krizisini başdan geçirýär. (Galyberse-de, soňky ýyllardaky bolup geçýän wakalaryň ýeke sebäbi diňe bulam däl).
- 2). Türkiýede häkimiýet alawylary-da döwlet işine goşup, Osmanlydan Türkiýä döwlet tradisiýasyny dowam etdirýär.

Birinji gezek sünnilerden tapawutlanýan başga bir mezhebiň – alawylaryň käbir çykdajylarynyň tölenmegi ýaly döwlet derejesinde iş edildi. (Munuň dogrudygы ýa ýalňyşdygy aýratyn ýazgynyň gürrüňi).

3). Hökümetiň başýapynjasyny Konstitusiýa girizmek islemesi-de dini ulgamyň döwlet gözegçiligine alynmagynyň netijesidir.

Sorag şu:

Dini ulgamyň döwletiň gözegçiliği astyna girmegi dogrumy ýa ýalňyş?

Samahyllylara esaslanýan dawa-jenjelleşmekden ýaňa şu ýazanlarymyň üstünde jedelleşip biljek medeniýetimiz-maglumat gurşawymyz ýok, gynansak-da! Haýp, käbirleri jahyllykdan peýda gazanýar...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 11.10.2022 ý. Publisistika